

The role of electronic devices in people's participation in the legislative process in Iran and other countries

Nemat allah Narogheh

PhD in Criminal Law and Criminology, Professor, Payame Noor University, Semnan, Iran

✉ nan.teh67@gmail.com

Zahra Vatani

PhD in Islamic Jurisprudence and Law, Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Law, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran

✉ meysammoradilawyer@gmail.com

Fariba Zamanian

Graduate student of Law, Faculty of International Law, Semnan University, Iran

✉ faribazamanian99@yahoo.com

Date of receipt: 2021.03.17

Date of acceptance: 2021.08.24

Abstract

Public participation in legislation has grown exponentially over the last two decades due to electronic devices. In fact, digital tools have changed the process of democracy and made the two-way communication between citizens and representatives more efficient. New media and open data at the level of online information to electronic public participation in decision-making play an active role in producing a new type of agency, an agency that has emerged not in the traditional way and only in the passive field, but in the consultative and complementary field. E-participation varies from the level of online information to e-participation in decisions. In this study, in order to take advantage of global experiences in optimizing the optimal institution of democracy in Iran, ways to increase public participation in various stages of legislation and call for effective ideas by using the vast capacity of cyberspace in other legislative systems have been monitored. The results of this study prove the necessity of serious determination of the executive and legislative powers of the country in calling and applying the opinions and votes of the people, especially their experts, and as a result increase the efficiency of the resolutions due to its influence on the collective will. It is a republic.

Keywords: Modern democracy, e-democracy, e-participation, e-consulting, e-media

نقش ابزارهای الکترونیکی در مشارکت مردم بر فرآیند قانونگذاری در ایران و کشورهای دیگر

صفحه ۹۵-۱۱۵

نعمت الله ناروقه

✉ nan.teh67@gmail.com

دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی، گروه حقوق، دانشگاه پیام نور سمنان، ایران

زهرآ وطنی

✉ vatani@ri-khomeini.ac.ir

استادیار گروه فقه و حقوق، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی تهران، تهران، ایران

فریبا زمانیان

✉ faribazamanian99@yahoo.com

دانشجوی ارشد گروه حقوق، دانشکده حقوق بین الملل، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

10.22034/JAML.2021.246513

20.1001.1.27171469.1400.2.6.6.2

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹۰۱۲۰۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰۰۶۰۰۲

چکیده

مشارکت مردم در قانونگذاری در دو دهه اخیر به خاطر ابزارهای الکترونیکی سرعت روز افزون و بهینه ایی داشته است. در واقع ابزارهای دیجیتالی، فرآیند دموکراسی را تغییر داده اند و موجب کارآمدی فضای دوسویه ارتباط بین شهروندان و نمایندگان شده است. رسانه های جدید و داده های باز در سطح اطلاع رسانی آنلاین تا مشارکت الکترونیکی عموم در تصمیم گیری در تولید نوع جدیدی از نمایندگی، نقش فعال دارند، نمایندگی که نه به روش سنتی و فقط در حوزه انفعالی، بلکه در حوزه مشورتی و تکمیلی پا به عرصه وجود نهاده است. مشارکت الکترونیکی از سطح اطلاع رسانی آنلاین تا مشارکت الکترونیکی مردم در تصمیم گیری ها متفاوت است. در این تحقیق به هدف بهره گیری از رهاورد تجارب جهانی در به روزآوری بهینه نهاد دموکراسی در ایران، شیوه های افزایش مشارکت مردم در مراحل مختلف قانون گذاری و فراخوانی ایده های کارآ از طریق بکارگیری ظرفیت پربازه ی فضای مجازی در دیگر سیستم های تقنینی پایش شده است. رهاورد این تحقیق اثبات ضرورت عزم جدی قوای اجرایی و تقنینی کشور در فراخوان و کاربست نظرات و آراء مردمی به خصوص متخصصین ایشان و در نتیجه افزایش کارایی مصوبات ناشی از تأثیرپذیری آن از اراده ی جمعی و در نتیجه برخوردار شدن قوای حاکمه از پایگاه مردمی به عنوان اهم ضروریات جمهوریت است.

واژگان کلیدی: دموکراسی مدرن؛ دموکراسی الکترونیکی؛ مشارکت الکترونیکی؛ مشاوره الکترونیکی؛ رسانه های الکترونیکی.

مقدمه

بیش از یک دهه است که محققان به بررسی اشکال جدیدتر تعامل پارلمان با شهروندان، مانند سیستم الکترونیکی، درخواست الکترونیکی یا اس تفاده نمایندگان از ابزارهای جدید فناوری اطلاعات، ارتباطات پرداخته اند (Norton, P., 2007, p. 357). امروزه مشارکت الکترونیک در خصوص مفاهیم شهروندی و دموکراسی به عنوان ابزاری برای بهره مندی از آثار مثبت مشارکت شهروندان در فرآیندهای سیاسی و مدیریتی در نظر گرفته می شود. (Komito, 2005, p. 40) مشارکت الکترونیکی به فرصت های جدید از جمله مشارکت فعال شهروندان در فرآیند سیاستگذاری و در رابطه بین شهروندان و مقامات منجر می شود. (Alonso, 2009, p. 51)

به کار گرفتن اراده ی شهروندان در فرآیند تصمیم گیری و قانونگذاری به دلایل مختلف ضروری می نماید. اول اینکه مشارکت بیشتر مردم در سیاست گذاری به نوبه خود دارای ارزش ذاتی مبنی بر تعمیق روح دموکراسی حاکم بر جامعه است و سیستم راهبری جامعه را از طریق ابزارهای الکترونیکی به جهت لزوم پاسخ گوئی در برابر اراده ی جمعی مسؤولیت پذیرتر و شفاف تر و قابل دسترس تر می نماید. دوم اینکه، مشارکت مردم می در فرآیند تصمیمات سیاستی منجر به اتخاذ استراتژی های آگاهانه تر در قبال فقرزدایی، تقویت هدفمند زنان و جوانان و چالش های در پیش روی سالمندان و سایر اقشار آسیب پذیر فراهم می آورد؛ سوم این که مشارکت بیشتر مردم در تصمیم گیری ها و ارائه خدمات شخصی سازی شده، نهایتاً منجر به اع تمارد بیشتر مردم و همکاری و همراهی مردم با نهاد حاکمه خواهد بود. در سیر به این مهم، ابزارهای آنلاین بستری کم هزینه برای ارتباط دو طرفه میان نهاد حاکمه و مردم محسوب شده و با قابلیت های متعدد و کارآمد، در تسهیل نیل به این اهداف، بسیار قدرتمند جلوه می نماید. چنان که در حال حاضر فناوری های دیجیتال تغییرات چشم گیری در تأمین تعامل و تقابل دوطرفه و گروهی و پویایی اراده ی جمعی به وجود آورده است.

شیوه های رایج مشارکت مردم در قانونگذاری (چه مستقیم و چه غیر مستقیم) با استفاده از ابزارهای الکترونیکی؛ همه پرسی، ابتکار ع ام و ارائه متن پیشنهادی قانون می باشد. به نحوی که پارلمان دیجیتالی هم اکنون به یک نهاد فعا، حیات دار و هدفمند و پویا مبدل و مستقیماً به افراد خدمت گیرنده مرتبط شده است. امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات برای افزایش ظرفیت و کیفیت خدمات دولتی و همچنین ارائه کال های ارتباط بین شهروندان و سازمان های دولتی و در نتیجه بهبود کارآیی دولت ها و سیستم های تقنینی استفاده می شود. اینترنت به عنوان یک فناوری اطلاعات و ارتباطات برجسته، ابزار اصلی برای دستیابی به این اهداف است که با گسترش کانال های اطلاعاتی و ساده کردن فرآیند ارتباطات، پتانسیل مشارکت سیاسی را ارتقا می بخشد و در حقیقت مشارکت به کمک ابزارهای الکترونیکی می تواند ارتباطات بهتری را برای سازمان های جامعه مدنی، شهروندان، و سیاستمداران فراهم کند.

لکن با وجود رشد استفاده پارلمان ها از رسانه های اجتماعی و ظرفیت های فضای مجازی در سالهای اخیر در جوامع غربی، هنوز این رسانه ها در ایران عملکرد و جایگاه متناسب با تعاملات مشارکتی را پیدا ننموده اند. شبکه های اجتماعی تقریباً در سه پنجم پارلمان های پاسخ دهنده مورد استفاده قرار می گیرند که نسبت به سال ۲۰۱۲ افزایش ۸۰ درصدی در آمار وجود دارد (Inter-parliamentary Union, 2016, pp. 6-28). این تحقیق می کوشد با روشی توصیفی-تحلیلی، در ابتدا به بررسی نقش فضای مجازی و نقش آن در توسعه مشارکت الکترونیکی بپردازد، سپس به بررسی ارتباط فرآیند قانونگذاری و ابزارهای الکترونیکی می پردازد و در آخر با بررسی انواع تقنین به صورت الکترونیکی و ارتباط آن با مشارکت مردم در این حوزه ها، وضعیت کشورهای مختلف با ایران مقایسه شود تا بتوان از تجارب سایر کشورها به منظور ارائه مدلی بو می جهت ارتقا وضعیت مشارکت مردم در فرآیند قانونگذاری از طریق ابزارهای آنلاین بپردازد.

ORCID

SID

مجله حقوقی نوین

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

CIVILICA

علم نت

Google Scholar

in

REF. IR

magiran

Footmogs

۱. فضای مجازی و نقش آن در توسعه مشارکت الکترونیکی

در ابتدا لازم است به بررسی جایگاه فضای مجازی و اینترنت به عنوان یک رسانه و ابزار ارتباطی نوین در توسعه مشارکت الکترونیکی بپردازیم. ظهور اینترنت نمونه‌ای از تحولات «فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی» است که با تسهیل برقراری ارتباط میان دوردست‌ترین نقاط جهان، کره خاکی را به تعبیر «مارشال مک لوهان» به «دهکده‌ی کوچک» تبدیل کرده است (عباسی قادی؛ و خلیلی کاشانی، ۱۳۹۰، ص ۶۶-۶۷). شبکه‌های بهم متصل رایانه‌ای مانند اینترنت امکان دستیابی افراد از هر نقطه دنیا به اطلاعات گوناگون را فراهم آورده اند؛ به طوری که برای اشخاص از درون رایانه یا تلفن همراه خود پنجره‌ای به تمامی نقاط دنیا گشوده شده است (محسنی؛ و قاسم زاده، ۱۳۸۵، ص ۲). شکل‌گیری این شبکه مهم به سازمان پژوهش‌های پیشرفته وزارت دفاع آمریکا (دارپا) برمی گردد. اواخر دهه ۱۹۵۰ و به دنبال پرتاب نخستین سفینه اسپوتنیک توسط اتحاد جماهیر شوروی، دارپا اقدام به طراحی سیستم مخابراتی نمود که در برابر تهاجم هسته ایی آسیب ناپذیر باشد. این سیستم بر اساس فناوری ارتباطی انتقال بسته ای، شبکه را از مراکز کنترل و فرماندهی بی نیاز نمود به نحوی که پیام می توانست مسیر خود را در طول شبکه پیدا کند و در هر بخشی بتواند دوباره تبدیل به پیا می منسجم شود. به دنبال این مسیر و با پیشرفت فناوری دیجیتال، شبکه ایی ایجاد شد که می توانست همه انواع نمادها را بدون استفاده از مراکز کنترل منتقل نماید. جهان-شومولی زبان دیجیتال، منطق کاملاً شبکه ای و همچنین معماری خاصی که موجب دشوار یا غیرممکن شدن سانسور و کنترل می شود، از ویژگی های قابل توجه این شبکه به شمار می آید (کاستلز، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۴۰۸). همزمان با ظهور و گسترش صنعت ارتباطات و در امتداد آن اینترنت به عنوان شبکه‌ی اطلاعاتی و ارتباطی جهانی، فضای جدیدی در عرصه زندگی بشری به وجود آمد که می توان با عناوینی همچون «فضای دوم» یا «فضای مجازی» از آن یاد کرد (عاملی؛ و حسنی، ۱۳۹۱، ص ۲). در یک تعریف، فضای مجازی به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسانها از طریق رایانه و مسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می شود (هاتف، ۱۳۸۸، ص ۹۶) که محصول عملکرد شبکه جهانی اینترنت است و امکان گردآوری، تمرکز، جابجایی، پردازش و کاربری اطلاعات را با استفاده از فناوری اطلاعات بین کاربران اینترنت در سراسر جهان فراهم می کند (حافظنیا، ۱۳۹۰، ص ۱). به همین جهت گفته می شود که فضای مجازی، جهان ذهنی اطلاعات و شبکه های الکترونیکی است که با اینترنت قابل دسترسی است و مرزهای نامحدودی دارد (میردامادی، ۱۳۸۰، ص ۱۸). برخی واژه مجازی را معادل Cyber دانسته و فضای مجازی یا Cyberspace را به دو بخش فضای الکترونیکی^۱ و فضای تصویری^۲ تقسیم می کنند (حافظنیا، ۱۳۹۰، ص ۹-۱۲). در مقابل برخی، واژه مجازی را معادل Virtual ذکر کرده و از دو مفهوم جداگانه اما مکمل یکدیگر در مبحث فضای مجازی نام می برند:

(۱) Cyberspace؛ اسباب و وسایل رسیدن به فضای مجازی مانند کامپیوتر، اینترنت، موبایل، و ماهواره که به فضای حقیقی تعلق دارد.

(۲) Virtual space؛ از کارکرد ابزار و ادوات سایبری حاصل شده که در مطالعه نقش آفرینی آن به دلیل عدم تعلق به فضای واقعی، معمولاً در رابطه با مباحث ژئوپلیتیک پی گیری می شود (مجتهدزاده، ۱۳۹۲، ص ۲۷).

از کارکردهای نوین سیاسی حکومت‌ها بهره‌وری از اینترنت و سایر رسانه‌های الکترونیکی است. رسانه‌هایی که نه تنها جهت رفع احتیاجات کارگزاران دفاتر عمومی دولتی و عمومی راه‌اندازی می شوند بلکه برای کمک به تسهیل امور اجرای، تقنینی و قضایی مفید هستند. اگرچه تاریخچه استفاده از فناوری اطلاعات در سازمان‌های دولتی را می توان تا اوایل تاریخ پیدایش رایانه دنبال کرد، اما ادبیات استفاده از فناوری های اطلاعات در حکومت ها در

^۱ Electronic Space

^۲ Virtual Space

بحث حاضر به استفاده برون سازمانی توجه دارد جایی که این خدمات به شهروندان در امر مشارکت ارائه می شود (Horan, 2004, p. 714). نکته-ایی که باید به آن توجه نمود این است که کاربرد اصطلاح الکترونیک در برون سپاری آن به مردم، موجب تغییر ماهیت و ساختار حکومتی آن کشور نخواهد شد بلکه صرفاً نوع عملکردها به شیوه الکترونیکی خواهد بود و بدین نحو که در چرخه اداره و مناسبات تقنینی و قضایی و نیز مناسبات و تعامل بین ساختار با شهروندان و نهادهای اجتماعی و اقتصادی بخش خصوصی، از فناوری اطلاعات و شبکه اینترنت یا سایر شبکه های رایانه ای استفاده می شود تا سرعت گردش اطلاعات و ارائه خدمات افزایش یابد. بنابراین الکترونیکی شدن حکومت از ماهیت ابزاری برخوردار است و آن اینکه کشورها با حفظ سرشت و ماهیت سیاسی خود از قابلیت های الکترونیکی و فناوری اطلاعات و فضای مجازی در جهت دستیابی به اهداف خود در ساختارهای اداری دولت استفاده می کنند (حافظ نیا، ۱۳۹۰، ص ۱۹۸-۱۹۷). به عبارت دیگر، کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات برای ارتقای کارایی، اثربخشی و شفافیت تبادلات و تعاملات بین کشورها می باشد که شامل سطوح مختلف در سطح ارکان حکومت و یا در سطح کشور است که موجب ارتقای توانمندی شهروندان از طریق دسترسی و بهره گیری از اطلاعات می شود (فتحیان؛ و مهدوی نور، ۱۳۸۶، ص ۲۰۸-۲۰۷). که موجب تعامل بیشتر با شهروندان (Patil, 2010, p. 13) و پاسخگویی شفاف تر آن کشور به شهروندانش^۳ خواهد شد و از طرفی موجب بهبود کیفیت ارائه خدمات، کاهش هزینه ها و تحول و بازبینی فعالیت ها و فرآیندهای دموکراتیک حکومت می باشد (Sheldon, 2011, p. 37). دپارتمان اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل بر اساس سه شاخص، کشورهای عضو را در ارتباط با الکترونیکی بودن آنها مورد ارزیابی قرار می دهد. این سه شاخص، شاخص خدمات آنلاین (OSI)^۴، شاخص توسعه زیرساخت مخابراتی (TII)^۵، شاخص سرمایه انسانی (HCI)^۶ می باشد.

در شاخص خدمات آنلاین، وبسایت های ملی کشور مانند پورتال های ملی، خدمات الکترونیکی و مشارکت الکترونیکی مورد ارزیابی قرار می گیرد (United Nations, 2016, p. 138). نمره ایران در این شاخص ۰/۳۳ است که نمره بسیار پایینی است و نشان می دهد که خدمات آنلاین در ایران هنوز جای پیشرفت بسیار دارد. این در حالیست که در کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی به طور معناداری بیشتر می باشد.

در شاخص زیرساخت های مخابراتی، از میانگین ترکیبی این زیرشاخه ها به دست آمده است: ۱. تعداد کاربران اینترنت در هر ۱۰۰ نفر؛ ۲. تعداد خطوط تلفن ثابت در هر ۱۰۰ نفر؛ ۳- تعداد مشترکان تلفن همراه در هر ۱۰۰ نفر؛ ۴. تعداد اشتراک پهن باند بی سیم در هر ۱۰۰ نفر؛ و ۵. تعداد اشتراک پهنای باند ثابت در هر ۱۰۰ نفر. اتحادیه بین المللی مخابرات منبع اصلی این داده های این بخش است (Ibid, p. 134). رتبه ایران در این شاخص برابر ۰/۳۵ است که مساوی با میانگین آن در کشورهای آسیای شرقی است، اما باز هم میانگین نمره شاخص زیرساخت مخابراتی در کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی به طور معناداری بیشتر می باشد.

شاخص سرمایه انسانی، از ۴ مولفه تشکیل شده است. ۱. نرخ سواد بزرگسالان؛ ۲. نسبت ثبت نام خالص ترکیبی اولیه و ثانویه؛ ۳. سال انتظار تحصیل؛ و ۴. متوسط سال های تحصیل. نمره ایران در این شاخص ۰/۷۱ است که نمره خوبی است و نشان دهنده جایگاه خوب ایران از نظر سرمایه انسانی است و جای امیدواری است که با توجه به سایر شاخص ها جایگاه ایران در این زمینه ارتقا یابد. نمره ایران در این شاخص تنها از منطقه اروپای غربی و شرقی و آمریکای شمالی کمتر بوده و از میانگین سایر مناطق وضع بهتری دارد.

^۳ www.worldbank.org

^۴ Online Service Index

^۵ Telecommunication Infrastructure Index

^۶ Human Capital Index

ORCID

SID

مجله حقوق و فقه نوین

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

CIVILICA

علم نت

Google Scholar

in

REF. IR

magiran

Footmogs

با تلفیق شاخص های ارزیابی الکترونیکی کشورها در مورد ایران می توان گفت که برای توسعه فرآیند مشارکت الکترونیکی باید توجه بیشتری به خدمات آنلاین و زیرساخت های مخابراتی کشور شود و نیاز است که تمرکز مسئولین در حیطه توسعه خدمات آنلاین و زیرساخت های مخابراتی باشد تا توسعه سرمایه ی انسانی.

خدمات آنلاین، شامل مواردی مانند خدمات الکترونیکی ایجاد شده توسط دستگاه ها، افزایش سرعت خدمات آنلاین، تسهیل دسترسی به خدمات آنلاین و راه اندازی سرویس هایی مانند پست الکترونیکی و ابزارهای ارتباطی الکترونیکی امن است.

زیرساخت های مخابراتی شامل مواردی مانند ارتقای پهنای باند اینترنت کشور، افزایش ضریب نفوذ اینترنت در کشور، افزایش تعداد و فضای مراکز داده ملی، توسعه زیرساخت شبکه علمی کشور (شبکه ملی اطلاعات) و توسعه بانک های اطلاعاتی تخصصی دستگاه ها در جهت تعامل بیشتر با مردم می باشد.

۲. فرآیند مشارکت الکترونیکی

فرآیند مشارکت الکترونیکی سه بخش اصلی دارد:

الف. ارائه اطلاعات آنلاین؛

ب. ارائه خدمات آنلاین و ارتباط آنلاین بین حاکمیت و شهروندان؛

ج. مشارکت شهروندان در فرآیند تصمیم گیری (United Nations, 2010, p. 84). در واقع این سه مورد، شاخص مشارکت الکترونیک در مدل جهانی می باشد که مورد ارزیابی سازمان ملل قرار می گیرد.

رایج ترین ابزارها و فعالیت های مشارکت الکترونیک شامل (و نه محدود) به موارد زیر می باشد:

- تدارک اطلاعات به صورت برخط، شامل داده های باز کشوری

- کمپین الکترونیکی، دادخواست الکترونیک

- مباحثات سیاسی عمومی، شامل تامین منابع جمعی، رایزنی و مذاکره الکترونیکی، استدلال نگاری

- رای گیری الکترونیک (Carman, 2010, p. 735)

موفقیت در پیاده سازی و بکارگیری ابزارهای مشارکت الکترونیکی نه تنها به میزان پشتیبانی محیط قانون و مقررات بلکه به خواست و توأم ندی دولت در استفاده حقیقی از ابزارهای مشارکت الکترونیک به واسطه اقدامات دقیق در راستای تبدیل مداخله مدنی به یک مشارکت سازمان یافته رسمی بستگی دارد. همچنین اثربخشی چنین سیاست ها و تکنولوژی هایی قویا بستگی به تمایل مردم به فعال بودن و مشارکت با استفاده از این ابزارها و دارا بودن مهارت دیجیتال مورد نیاز برای آن و دانستن چگونگی استفاده از آنها به صورت اثربخش دارد. مدل های جدید مشارکت میان دولت و مردم برای آنها که به اینترنت دسترسی ندارند غیرقابل استفاده خواهد بود لذا توسعه و افزایش سطح دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات، خصوصا شبکه های

<http://jaml.ir>

info@jaml.ir

+98 9196523692

Iran, Qom, post box 37135.1166

پهن‌بند و خدمات و کاهش شکاف دیجیتال به منظور بهره‌برداری حداکثری از قابلیت‌های مشارکت الکترونیک ضروری است. اکنون به بررسی شاخص‌های مشارکت الکترونیک و ابزارهای الکترونیک در این مقوله می‌پردازیم:

۲-۱ ارائه اطلاعات آنلاین

اولین سطح از مشارکت الکترونیک، «اطلاعات الکترونیک» به معنای آگاهی بخشی به مخاطبین در خصوص وقایع درون پارلمان است. این اطلاعات از طریق کانال‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات به منظور کمک به مخاطبین در تصمیم‌گیری و انتخاب آگاهانه در مراحل بعدی رایزنی ارائه می‌شود. امروزه ارائه اطلاعات الکترونیکی از آن جهت ضروری است که بدون وجود شهروندان دارای اطلاعات، مشارکت نمی‌تواند مشهود، مرتبط و قابل اتکا باشد. بنابراین، حق دسترسی به اطلاعات یک پیش‌نیاز ضروری برای مشارکت الکترونیکی اثربخش است.

به منظور بهره‌گیری از شیوه‌های مشارکت الکترونیک در سطح ارائه اطلاعات آنلاین در اکثر کشورها، پارلمان‌ها دارای سایت مستقلی هستند که حاوی اطلاعات متنوعی هستند. در برخی کشورها نیز بخش مستقل یا لینک‌هایی برای مشارکت مردم در قانونگذاری وجود دارد. در گزارش پارلمان الکترونیکی جهان در سال ۲۰۱۸ نیز آورده شده که اکنون تقریباً همه پارلمان‌ها سایت مستقل دارند (Inter-parliamentary Union, 2018, p. 14).

در مورد مشارکت «اطلاعات» نقش مهمی دارد. در این خصوص رویکردهایی که اطلاعات را با روشی کاربرمحور ویرایش می‌کنند مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان مثال پورتال‌هایی با قابلیت جستجو و فیلتر کردن درخواست‌ها مطابق علایق کاربر در مورد پورتال برنامه ریزی ملی در انگلستان تعبیه شده است.

در آلمان اولین تجربه‌ها در مورد مشارکت شهروندان از طریق رسانه‌های الکترونیکی (که در آن زمان «تل دموکراسی» از طریق تلویزیون و تلفن خوانده می‌شد) در دهه ۱۹۷۰ صورت پذیرفت که با پیدایش اینترنت در دهه ۱۹۹۰ روند جدیدی به این مفهوم داد. استاندارد استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در بخش اطلاعات آلمان^۷ بسیار بالاست.

در پارلمان فرانسه نیز استفاده از امکانات الکترونیکی بسیار رایج است. در واقع مجالس کشورهایمانند فرانسه، انگلستان و آمریکا از منابع لازم برای سرمایه‌گذاری در نوآوری دیجیتالی برخوردارند و به این ترتیب توانست‌ه‌اند پروژه‌های رادیکال‌تر مشارکتی و همکاری را اجرا کنند (Inter-parliamentary Union, 2018, p. 6).

یکی از اولین تجربه‌های مشارکت الکترونیک مردم در قانونگذاری ایران، با تشکیل شبکه نخبگان در مجلس هفتم شکل گرفت که امکان ارسال طرح‌ها و لوایح و بهره‌مندی از نظرات اعضا به صورت الکترونیکی فراهم شد. به جز این موارد امکان حضور صاحب‌نظران و نهادها در کمیسیون‌های مجلس جهت اظهارنظر وجود دارد. از این رو در وب‌سایت مجلس ایران و مرکز پژوهش‌های مجلس، مشروح مذاکرات، طرح‌ها و لوایح اعلام وصول شده، روند طرح‌ها و لوایح، نتایج‌هایی و قوانین مصوب برای بهره‌برداری عمومی قرار گرفته است.

^۷ بنابر گزارش سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۸ در خصوص مطالعه دولت الکترونیک، شاخص مشارکت الکترونیک آلمان رتبه ۲۳ در جهان را دارد

این نکته نباید از نظر دور بماند که استفاده از تکنولوژی های سیار برای دسترسی به اطلاعات آرشیوی هنوز در بسیاری از کشورها مورد استفاده گسترده‌ی قرار نگرفته است. کمتر از یک سوم از کشورها (۳۲ درصد) فرصت ایجاد اشتراک برای دریافت به روزرسانی و یا اطلاعیه ها از طریق نامه الکترونیکی و یا پیام کوتاه در خصوص اطلاعات را دارند. در عین حال، تقریباً نیمی از کشورهای جهان (۴۷ درصد) چنین توانایی در حوزه مالی و پولی دارند. استفاده از تکنولوژی داده‌های باز به مراتب از استفاده از پلت فرم‌ها و برنامه‌های کاربردی موبایل گسترش یافته است. به طور کلی، شکاف میان کشورهای ثروتمند و کم درآمد همچنان پابرجاست و این واقعیت که ۹۵ درصد کشورهای اروپایی اطلاعات خود را به صورت برخط در دسترس قرار می‌دهند در حالیکه فقط ۴۸ درصد کشورهای آفریقایی و ۳۳ درصد کشورهای اقیانوسیه این دسترسی را ارائه می دهند؛ گواه این واقعیت است که پورتال‌های دولتی ۳۸ کشور از ۴۸ کشور اروپایی قانون آزادی اطلاعات را محور قرار داده اند در حالیکه این تعداد در قاره آفریقا تنها ۱۴ کشور از ۵۴ کشور را شامل می‌شود (سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، ۱۳۹۸).^۸

۲-۲ ارائه خدمات آنلاین و ارتباط آنلاین بین حاکمیت و شهروندان

سطح دوم مدل مشارکت الکترونیکی، «رایزنی الکترونیک» نام دارد بدین معنا که مردم در خصوص یک سیاست، خدمت و یا پروژه ی بخصوص مورد مشورت قرار می‌گیرند. با این حال، رایزنی به معنی تعهد نهاد مجری طرح، مبنی بر استفاده از ورودی های دریافتی از مردم در سیاست ها و خدمات نیست بلکه نظرات به‌عنوان منبع اطلاعاتی به‌منظور پاسخگویی بهتر به نوع نگاه مردم در خصوص یک موضوع خاص است.

ویژگی تعاملی رسانه‌های اجتماعی یک ضرورت برای مشارکت شبکه‌ای و رایزنی منسجم و قابل اتکا محسوب می‌شود. با توجه به این که رسانه‌های اجتماعی امروزه به راحتی قابلیت دسترسی دارند و هزینه ایی بیشتر از پرداخت اتصال اینترنت و به کارگیری یک سیستم مدیریت محتوا را ندارد، بسیاری از کشورها از این فرصت استفاده کرده و ایجاد صفحات اختصاصی بر روی رسانه‌های اجتماعی، تعاملات شبکه‌ای و ارتباط با مردم را به نحو چشم‌گیری ارتقاء داده و این فرصت و توسعه رسانه‌های اجتماعی را در جهت پیشرفت در رایزنی الکترونیک به کار گرفته‌اند، به‌طوریکه ۱۵۲ کشور از ۱۹۳ کشور عضو سازمان ملل ویژگی‌های یک رسانه اجتماعی را بر روی پلت فرم‌های خود ارائه می‌دهند مانند درج گزینه‌های «رد» و «تأیید» و یا «پسندیدم» و «نپسندیدم» بر روی پورتال‌هایشان. رسانه‌های اجتماعی و ابزارهای الکترونیکی در راهبری، مانند فروم‌های برخط، نظرسنجی، ابزارهای رای گیری و ابزارهای طرح درخواست فرصت‌های زیادی برای انجام رایزنی‌های برخط فراهم می‌آورد و این موضوع موجب شده است از سال ۲۰۱۴، تعداد کشورهایی که رایزنی الکترونیکی را با شهروندان بکار گرفته‌اند دو برابر گردد (سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، ۱۳۹۸).

پیشرفت شتابنده رایزنی الکترونیک منعکس کننده وضعیت مشارکت الکترونیک است. با این وجود، بکارگیری ابزارهای رایزنی الکترونیک تنها قدم اول در جهت درگیر نمودن معنادارتر و وسیع تر عموم مردم قلمداد می‌شود. قدم بعدی حصول اطمینان از عملکرد صحیح سیاست گذاری است. موضوع حائز اهمیت دیگر مطلوبیت همگانی در منافع حاصل از مشارکت الکترونیکی است که نیازمند ایجاد یک محیط اعتماد که در آن مردم هنگام استفاده از ابزارهای رایزنی الکترونیک خود را به عنوان همکاری و یار دولت در جهت طراحی و پیاده سازی سیاست های بهتر احساس کنند (Lindner, & Riehm, 2011, p. 64).

دولت‌ها در کشورها تلاش می‌کنند تا با فراهم کردن کانال موثر ارتباطی با جامعه مدنی، مبتنی بر استفاده خلاقانه از فناوری اطلاعات و ارتباطات در راستای حمایت از دموکراسی، مشارکت شهروندان را در تصمیم گیری‌های عمومی گسترش دهند که این اقدام ها هم راستا با تلاش کشورهای عضو

^۸ <https://opendata.cra.ir/Dashboard/96954f32-1b4c-4cb2-a18b-e8c986288bb6?e=false&vo=viewonly>

سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۹ است (OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), 2004, p. 145). چنان‌که برخی کشورهای مثل برزیل و فنلاند با بکارگیری فناوری های ارتباطی، تحولی بزرگ در نحوه تعامل بین پارلمان و مردم به وجود آورده‌اند. این موضع با گزارش پارلمان الکترونیکی در سال ۲۰۱۸ هم‌راستا است که نشان داده چگونه ابزارهای ایجیتالی (به تعبیر کلی) پارلمان‌ها و همچنین نحوه مدیریت آنها را تغییر می‌دهند و این واقعیت که چگونه رسانه‌های جدید و داده‌های باز به مجالس کمک می‌کنند تا با مخاطبان ارتباط برقرار کنند (Inter-parliamentary Union, 2018, p. 24). در آمریکا نیز سایت های زیادی برای ثبت و امضای دادخواست^{۱۰} وجود دارد، سایت‌هایی که در آنها عموم افراد دادخواستی (عریضه) را ثبت کرده و دیگران با امضای آن عریضه، نوعی قدرت پشتیبانی اجتماعی را برای تحقق آن فراهم می‌کنند. در ایالات متحد آمریکا^{۱۱}، هنگامی که درخواستی تعداد آرای لازم را به دست آورد، به دولت ارسال می‌شود. هنگامی که دولت در مورد این طومار تصمیم می‌گیرد، هر شهروندی آن را امضا کرده است پاسخ به نامه الکترونیکی خود را دریافت می‌کند (Bershadskaya, & Andrei, 2013, p. 1). بطور مثال، سایت «ما مردم»^{۱۲} یک سایت دولتی با تعهدی دولتی بود که دولت اوپاما برای ثبت عریضه های مردم تاسیس کرده و متعهد شد عریضه هایی که بتوانند در مدت زمانی مشخص، «آستانه» یا تعداد قابل توجهی امضا را جلب کند را عملی کرده یا در صورت هرگونه معذوریت (همچون عدم امکان، مصلحت خاص، و...) با ارائه یک پاسخ رسمی علت عدم امکان اجرای آن را اعلام کند.

وب سایت «پارلمان مجازی ایران» را با هدف مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در فرآیند قانونگذاری کشور در سال ۱۳۹۶ راه‌اندازی شد. این وب‌سایت به صورت سامانه‌ای تعاملی طراحی شده و مهم‌ترین طرح‌ها و لوایح مطرح در مجلس شورای اسلامی را در معرض قضاوت و اظهارنظر صاحب نظران قرار می‌دهد. گروه‌های مختلف از جمله فعالان بخش خصوصی می‌توانند با مراجعه به این وب‌سایت، نظرهای خود را درباره طرح‌ها و لوایحی که در صحن یا کمیسیون‌های مختلف مجلس در حال بررسی است به نمایندگان اعلام کنند.^{۱۳}

۳-۲ مشارکت شهروندان در فرآیند تصمیم‌گیری

«تصمیم‌گیری الکترونیکی» سومین سطح از مدل مشارکت الکترونیک است که همچنان یک چالش اساسی باقی مانده است. تصمیم‌گیری الکترونیک اشاره دارد به فرآیندی که در آن مردم ایده‌های خود را به فرآیندهای تصمیم‌گیری ارائه می‌نمایند. دو نمونه از تصمیم‌گیری‌های الکترونیک شامل (۱) رای‌گیری مستقیم از طریق سیستم‌های امن و (۲) شناسایی گزینه و پیشنهادها (همه‌پسندیدند) از طریق رتبه‌بندی آنها به واسطه ابزار «موافقم / مخالفم» مثبت یا منفی رسانه‌های اجتماعی است. در حالیکه سیاست‌گذاری نتیجه منطقی فعالیت‌های مشارکتی مردم است، تهیه و تدارک اطلاعات و رایزنی هر دو نمونه‌های مشارکت محسوب می‌شوند که ارزشی برابر به خودی خود دارند. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که پیشرفت در تصمیم‌گیری مشارکتی با پیشرفت در رایزنی عمومی در ارتباط نزدیک است.

^۹ Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).

^{۱۰} Petition

^{۱۱} بر اساس گزارش سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۸، شاخص مشارکت الکترونیک آمریکا در رتبه پنجم جهان قرار دارد.

^{۱۲} We The people

^{۱۳} ایران با رتبه ۱۴۹ در میان ۱۹۳ کشور عضو سازمان ملل متحد قرار گرفته است و میزان پیشرفت در مرحله اول و دوم به ترتیب ۲۱.۷ و ۲۹.۴ درصد و در مرحله سوم همچنان صفر درصد می‌باشد. در طبقه‌بندی کشورها از منظر شاخص مشارکت الکترونیک، کشور ایران در طبقه کشورهای با مقدار شاخص کم قرار گرفته است که نشان از جایگاه بسیار نامناسب در مقایسه با سایر کشورهای منطقه است.

ORCID

SID

کتابخانه ملی ایران

پایگاه اطلاعاتی حقوق

پایگاه اطلاعاتی حقوق

CIVILICA

علم نت

Google Scholar

in

در برخی کشورها مانند برزیل، آمریکا، انگلستان و فنلاند و فرانسه مشارکت فعال مردم در اصلاح طرح ها و لوایح از طریق وب سایت مجلس یا ارائه پیشنهاد جدید در حوزه قانونگذاری دیده شده که نشان از حد بالای مشارکت مردم در قانونگذاری است. این بخش هنوز در ایران جنبه عملیاتی موثر به خود نگرفته است هرچند ابزار الکترونیک آن تا حدودی فراهم شده است.

پورتال مجلس انگلستان هر سه بعد مشارکت الکترونیک را در یک فرآیند جمع کرده است. در سایت رسمی دولت انگلستان ۱۴ صفحه ای تحت عنوان صفحه مشارکت ۱۵ وجود دارد. پیش نویس ها و کلیه اسناد و اطلاعات مرتبط به آن برای رایزنی عموم مردم و دستیابی به بازخوردهای سازنده و آگاهانه را در صفحه مشارکت بخش اختصاصی مشورت ۱۶ منتشر می گردد. سپس نظرات نمایندگان در صورت بازخورد منتشر می شود و هر گونه تغییر در سیاست مورد مذاکره به عنوان نتیجه ای از رایزنی انجام شده، توضیح داده می شود. چنین رویکردی به مشارکت الکترونیک، منجر به گسترش دامنه و مفهوم تصمیم گیری مشارکتی خواهد شد. (OSCE, 2016, p. 41) نرم افزار «مجلس و شهروندان» ۱۷ فرانسه از نمایندگان مجلس دعوت می کند تا مشکلی را که مشاهده کرده اند را به همراه راه حل هایی که فکر می کنند می توانند در قانون مدون شوند، در یک ویدئو با توضیحات کوتاه منتشر می کنند. سپس شهروندان بازخورد و پیشنهادهای خود را بارگذاری می کنند و می توانند به کسانی که احساس می کنند بهترین راه حل را ارائه داده اند، رای دهند. این نرم افزار نتایج را تلفیق می کند و میزبان مناظره عمومی بین نمایندگان مجلس و شرکت کنندگان است، پس از آن نماینده مجلس بر اساس نتایج، لایحه ای را در مجلس پیشنهاد می کند (Agora, 2015, p. 15).

از نظر پارلمان ها، بزرگ ترین مزیت ابزارهای دیجیتالی، ایجاد توانایی آگاهی بخشی به شهروندان درباره سیاست و تقنین (۷۴ درصد) و نحوه کار پارلمان (۶۴ درصد) است. استفاده از ابزارهای دیجیتالی برای افزایش مشارکت و تعامل شهروندان در فرآیندهای سیاسی نیز اهمیت دارد، اما برای تحقق این امر تنها رعایت موارد فنی حائز اهمیت نیست، بلکه نیازمند پشتیبانی از سوی بالاترین سطوح نهادهاست (Inter-parliamentary Union, 2018, pp. 12-16; OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), 2003, p. 10)

اگرچه امروزه بسیاری از کشورها از پتانسیل فناوری اطلاعات و ارتباطات برای حمایت از مشارکت شهروندان در فرآیندهای دموکراتیک بهره می گیرند و مبلغ زیادی از پول را در پیش بینی سرمایه گذاری می کنند، اما در ارزیابی این تلاشها توجه مناسبی نداشته اند (Loukis, & Xenakis, 2008, ICDIM.2008.4746839). با این وجود، تنها ۳۸ کشور از ۱۹۳ کشور عضو سازمان ملل (۲۰ درصد) نشان داده اند که نتایج رایزنی الکترونیک در تصمیمات سیاستی جدید، تنظیم مقررات و طراحی خدمات جدید موثر بوده است. کشورهای بیشتری (۵۳ کشور) از ابزارهای رایزنی الکترونیکی حداقل در یکی از ابعاد بهره برده اند اگرچه چنین استفاده ای لزوماً منتج به ایجاد یک تغییر واقعی و تطبیق یک مقررات جدید نشده است و با وجود رشد قابل ملاحظه در رایزنی های الکترونیکی، بسیاری از جلسات تصمیم گیری همچنان به اندازه کافی برای فرآیندهای سیاست گذاری سازماندهی نشده اند. در بسیاری از موارد، چگونگی برنامه ریزی و انجام مذاکره بر خط قابل تشخیص نبوده و همچنین هدف از انجام آن و نتایج آن شفاف نبوده است (سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، ۱۳۹۸).

۳. نقش مشارکت الکترونیکی مردم در جنبه های مختلف تقنین

^{۱۴} www.gov.uk

^{۱۵} Involve

^{۱۶} Consultation

^{۱۷} Parlement et Citoyens

<http://jaml.ir>

info@jaml.ir

+98 9196523692

Iran, Qom, post box 37135.1166

ORCID

SID

مجله حقوقی نوین

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

CIVILICA

علم نت

Google Scholar

in

REF. IR

magiran

Footmogs

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین
Journal of modern jurisprudence and law

دموکراسی و اعمال حق حاکمیت توسط مردم به صورت مستقیم، اصل اولی در مردمسالاری است و شهروندان به عنوان اصیل در یک حکومت دموکراتیک باید در فرآیند تعیین سرنوشت خود مشارکت نمایند و نمی توان به بهانه «نماینده‌گی» حق مشارکت را از آنها سلب نمود. بیشتر نویسندگان معتقدند که اصول دموکراسی مشارکتی مستلزم این است که مردم متاثر از یک پیشنهاد تقنینی مورد مشورت در مورد آن قرار بگیرند و خواهان آن باشند که نظراتشان قبل از اینکه آن سیاست تقنینی وضع گردد، مورد بررسی قرار گیرد. با این رویکرد جدید، قوانین توسط عموم مورد احترام قرار می‌گیرد و ارزششان را در جامعه از دست نمی‌دهند و برای حکومت نیز آسان‌تر خواهد بود که قوانینی که مورد احترام اکثریت است را به اجرا بگذارد (Mzimakwe, 2010, p. 503).

این قوانین ناشی از درک صاحبان قدرت از وجدان جمعی می‌باشد که البته مقدمه لازم برای تشکیل این وجدان جمعی، وجود فضایی منطقی و برابر در گفتگوهای چند جان به میان شهروندان با یکدیگر و با زمامداران است (حبیب‌نژاد، ۱۳۹۴، ص ۹۳). اگرچه مقامات و رهبران کشورها ارزش مشارکت عمومی برای تنوعی از اهداف، فرآیندها و تصمیمات مورد شناسایی قرار داده اند، اما آنها رویه واحدی در طراحی فرآیند مشارکت برای دستیابی به نتایج مطلوب ندارند. کشورها تجربه‌های متفاوتی را در مورد مشارکت الکترونیکی شهروندان دارند. این مشارکت شهروندان در حوزه‌های گوناگونی متصور است از مرحله وضع مقررات تا اجرای آن و تا فرآیند نظارتی بر امور. در اینجا به بررسی مشارکت الکترونیکی مردم در فرآیند قانونگذاری در مراحل پیش از وضع مقررات و در حین وضع مقررات و پس از وضع اولیه مقررات با نگاهی تطبیقی به مواضع کشور ایران در این مقولات می‌پردازیم:

۳-۱ مشارکت الکترونیکی در مرحله پیش از وضع مقررات

مشارکت در این مرحله ناظر بر اقداماتی است که منجر به وضع مقررات می‌گردد. قالب این قسم از مشارکت در شکل ابتکار شهروندی ۱۸ نمایان می‌گردد (OSCE, 2016, p. 5). این ابتکار دو صورت دارد:

(۱) ابتکار تقنینی؛ ابتکار شهروندان به شکل طرح یک پیشنهاد مقررات گذاری است که غالباً منجر به برگزاری رفراندوم در خصوص یک موضوع می‌گردد (Breuer, 2007, p. 9).

(۲) ابتکار دستورکار؛ گاهی پیشنهاد یا تقاضای سیاست گذاری عمومی از سوی مردم است که تصمیم گیری در مورد آن به مقامات سیاسی واگذار می‌شود و آنها می‌توانند تصمیم بر رد یا پذیرش یا بر رای عمومی بگیرند (Bardazzi, & Caramaschi, 2017, p. 2).

آغاز هر دوی این فرآیندها غالباً با جمع آوری امضا به ابتکار خود شهروندان است که یا به شکل حضوری یا به طریق آنلاین صورت می‌گیرد. در ایالات متحده آمریکا همانطور که قبلاً اشاره شد از طریق به صورت الکترونیکی مردم توان مشارکت در امور تقنینی دارند. در فنلاند نیز از این طریق ساکنان دارای حق رای شهر می‌توانند در سایت مجلس، طرح پیشنهاد نمایند و البته مجلس موظف است با هر تصمیمی، پیشنهاددهندگان را از تصمیم خویش مطلع سازد (Büchi, 2011, p. 213).

^{۱۸} Citizens initiatives

^{۱۹} Legislative initiative

^{۲۰} Agenda initiative

<http://jaml.ir>

info@jaml.ir

+98 9196523692

Iran, Qom, post box 37135.1166

شیوه‌های گوناگون مرتبط با دموکراسی نمایندگی با انواع مختلف ابتکارات در کشورهای دنیا وجود دارد که در صورت استفاده از ابزارهای دموکراسی مستقیم به عنوان ابزار واکنشی آنلاین و انفعالی (زمانی که در اختیار شهروندان برای رای دادن در مورد پیشنهادات یا تصمیمات مقامات دولتی فراهم می‌شود)، آنها می‌توانند به عنوان مکمل نمایندگی توصیف شوند. از سوی دیگر، زمانی که آنها فعالانه عمل می‌کنند (زمانی که شهروندان پیشنهادهایی برای در دستورکار قراردادداشتن دارند)، می‌توانند جایگزین دموکراسی نمایندگی باشند، چرا که شهروندان نقش قانونگذار را بر عهده می‌گیرند. در مجموع ابتکارات الکترونیکی به شیوه نوین، اجازه باز کردن راه‌های مکمل برای مشارکت در تصمیم‌گیری فراتر از انتخاب صرف نمایندگان را می‌دهد و توسعه و حمایت از ایده‌ها از پایین به بالا را تشویق می‌کند (Beramendi, & Others, 2008, pp. 80-83).

از آثار مثبت این ابتکارات آنلاین آن است اگرچه جنبه الزامی نیز ندارد ولی از آن جهت که معمولاً با امضا و حمایت شمار زیادی از شهروندان همراه است، می‌تواند در جهت دهی کلی به سیاستها و مقررات گذاری‌ها موثر واقع شود. همچنین موجب گسترش فرهنگ مذاکره میان مردم و نمایندگانشان می‌انجامد و می‌تواند با رساندن آنها به درکی مشترک امکان تعامل دو سویه و پذیرش تصمیم‌ها از سوی مردم و یا اقناع بهتر شهروندان در صورت عدم پذیرش وجود دارد علی‌الخصوص زمانی که جمع‌آوری امضا به صورت آنلاین باشد، اگرچه امکان تغییر ماهیت پیشنهاد پس از مذاکرات وجود دارد.

در ایران، طرح مشارکت مستقیم شهروندان در امور قوه مقننه (به شماره ثبت ۵۵۴): ماده واحده - پس از ماده ۲۳۸ قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، یک مبحث به شرح زیر الحاق و شماره مبحث و مواد بعدی اصلاح می‌شود: مبحث ششم - مشارکت مستقیم شهروندان ماده ۲۳۹ - هرگاه پانصد هزار نفر از واجدین شرایط در انتخابات مجلس شورای اسلامی، درخواستی مبنی بر تصویب قانون در یک موضوع خاص را امضاء کنند، هیأت رئیسه مکلف است طرحی در خصوص آن موضوع تهیه و ترتیبی اتخاذ کند تا طرح فوق در دسترس نمایندگانی که تمایل به امضای آن دارند قرار گیرد. اسامی نمایندگان امضاءکننده به صورت برخطر و از طریق پایگاه‌های الکترونیکی مربوطه در معرض مشاهده عموم قرار خواهد گرفت.

۳-۲ مشارکت الکترونیکی شهروندان در حین وضع مقررات

اگر تمرکز بر روی فرآیند و نه صرفاً بر اهداف باشد، تلاش‌ها برای تعمیق دموکراسی به سمت گسترش فرآیندهای مشورتی است یعنی توسعه گفتگوهایی که در آن دیدگاه‌های مختلف مورد توجه و احترام قرار گیرند. در این حالت از سازوکارهایی مانند مباحثات عمومی آنلاین و کمپین‌هایی که در طول ابتکارات و رفراندوم، فعالیت آنلاین دارند، مورد توجه قرار می‌گیرد (Schiller, 2011, p. 63).

در برخی کشورها مشورت در مرحله پیش از تصویب مقرر است الزامی است. چنانکه طبق قانون مجارستان، نهادهای حاکمیتی موظفند که پیش نویس مقررات را بر صفحات اینترنتی شان همراه با توضیحات اضافی در مورد پیش نویس و دیگر اسناد ضروری قرار دهند (Council of Europe, 2016, p. 6).

از رایج‌ترین روش‌هایی که امروزه کشورها از طریق آن مشورت الکترونیکی با شهروندان را در حین وضع مقررات میسر می‌سازند می‌توان به روش مناظرات و نشست‌های عمومی، و مشاوره مکتوب اشاره نمود.

در روش مناظرات و نشست‌های عمومی، که هدف آن جمع‌آوری نظرات عمومی و تبادل اطلاعات در مورد مسائل و مقررات است قبل از اینکه تصمیمی اتخاذ شود (OSCE, 2016, p. 8). به‌طور مثال طبق قانون اساسی آفریقای جنوبی، تصویب مقررات را پیش از اینکه مقرره پیشنهادی برای عموم منتشر شده باشد، ممنوع می‌داند. نسخه کامل پیش نویس به میزان قابل توجهی کپی برای توزیع به صورت نرم‌افزاری و سخت‌افزاری برای

ORCID

SID

پایگاه اطلاعاتی حقوق

پایگاه اطلاعاتی حقوق

CIVILICA

علمنت

Google Scholar

in

REF. IR

magiran

Footmogs

اظهار نظر عمومی در دسترس آنها قرار می گیرد. پیشنهادات چه به صورت آنلاین چه مکتوب و یا شفاهی ثبت و ضبط می گردد و در قالب نرم / سخت در سایت های تعیین شده قابل دسترسی خواهد بود و پس از آن، در مورد نتایج تصمیمات گرفته شده توسط مجلس در همین سایت ها اطلاع رسانی می شود (Mzimakwe, 2010, p. 46).

شیوه جدیدتر الکترونیکی که امروزه در بسیاری از کشورها به منظور بهره مندی بیشتر و کیفی تر از نظرات عمو می در پیش گرفته شده است، روش مشاوره های مکتوب است. در ارمنستان بازه زمانی ۱۵ روز پس از انتشار آنلاین پیش نویس قوانین، برای دریافت نظرات و پیشنهادات عموم بصورت مکتوب تعیین شده است (Council of Europe, 2016, p. 17).

در آذربایجان کلیه نهادهای تقنینی بایستی بر روی وب سایت هایشان یا از طریق رسانه های جمعی اطلاعاتی را در مورد آغاز یک مشورت مکتوب در مورد پیش نویس قوانینی که آم اده کرده اند، منتشر نمایند. پس از گذشت از مهلت نظردهی در سایت، مقامات توجیهات خود را در رد یا قبول پیشنهادات در همان سایت ارائه خواهند نمود. در بسیاری از کشورها، پیشنهادهای مشاوره آنلاین در سطح ملی نهاده شده و دسترسی فراهم است (Inter-parliamentary Union, 2018, pp. 37-40).

۳-۳ مشارکت الکترونیکی پس از وضع اولیه مقررات

در این مرحله مشارکت شهروندان پس از تصویب اولیه مقررات است. تصویبی که به معنای خاتمه کار نیست، بلکه حتی پس از تصویب هم امکان اعمال نظر شهروندان وجود دارد. تاثیرگذاری در این مرحله از طریق رفتارند و صورت می گیرد. رفتارندوم به معنای مراجعه مستقیم به آرای عمومی است. در رایج ترین شکل آن، یک سوال یا موضوع توسط نهاد تصمیم گیر در قالب برگه رای به شهروندان برای تصویب ارائه می شود و آن رفتارندوم تقنینی است (Crowley, 2008, p. 1). تفاوت این شکل از اقدام با ابتکار عام شهروندان در پیشنهاد وضع قوانینی که ممکن است منتهی به رای عمو می شود، این است که در همه پرسی، ابتکار مراجعه به شهروندان به پیشنهاد نهاد تصمیم گیر است اما در ابتکار، پیشنهاد مراجعه به مردم رای دهند است (رستمی، ۱۳۸۷، ص ۱۸۲). شکل دیگر همه پرسی به شهروندان اجازه می دهد که بتوانند قوانینی را که توسط نهاد تصمیم گیر پیشنهاد و تایید می شود را متوقف کنند و تصویب آن را به رای عمو می بگذارند. چنین رفتارندومی را رفتارندوم لغو^{۲۱} یا وتوی عمومی^{۲۲} می نامند (Breuer, 2008, p. 14).

در برخی شهرهای آمریکا به شهروندان اجازه داده می شود در خصوص مقررات محلی تصویب شده، در سایت های مرتبط برای برگزاری یک رفتارندوم تصمیم گیری کنند. قابل توجه است که رعایت حدنصاب تعداد امضاها در مهلت تعیین شده، ضروری است (Matsusaka, 2002, p. 4). طومارهای آنلاین روند رو به رشدی را تجربه می کنند. طومارهای آنلاین معمولاً عمو می هستند و همه شهروندان می توانند امضاء کنند. آنها همچنین اغلب در کمپین ها مورد استفاده قرار می گیرند. برخی رویه ها از ارتباطات چندجانبه استفاده می کنند که امکان بررسی پیش نویس های مشارکت کنندگان را فراهم می کند (Panizza, 2016, p. 58-60).

اگرچه مشارکت در کشورهای مختلف به شدت وابسته به نظام قانونگذاری کشور و متاثر از قوانین ناظر بر تشریفات قانون گذاری به خصوص آیین نامه داخلی مجلس است. اما از برآورد مطالعه این بخش، مجموعاً ۸ شیوه مشارکت در فرآیند قانونگذاری دیده می شود:

^{۲۱} Abrogative referendum

^{۲۲} Popular Veto

<http://jaml.ir>

info@jaml.ir

+98 9196523692

Iran, Qom, post box 37135.1166

ORCID

SID

مجله علمی فقه و حقوق نوین

مجله علمی فقه و حقوق نوین

CIVILICA

علم نت

Google Scholar

in

magiran

Footmogs

ارتباط مستقیم میان شهروندان و نمایندگان؛

ابتکارات قانونگذاری مردمی؛

بهره‌مندی از مشاوره غیررسمی؛

حضور شهروندان در کمیسیون و جلسات غیرعلنی؛

مشارکت فعال در تهیه پیش‌نویس؛

ارائه متن پیشنهادی قانون جهت اعلام نظر؛

اعلام و اخذ نظر عمومی (Barotanyi, 2008, p. 356).

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

نتایج پایش تعاملات پارلمان‌های کشورهای مختلف با مردمان آن کشور، نشان از رشد روزافزون فعالیت‌های مشارکت الکترونیک در سطح جهان دارد. این رشد روزافزون از طرفی معلول عرضه حجم هرچه بیشتر اطلاعات کشور از طریق کانال‌های دیجیتالی به خصوص در قالب داده‌های باز و از طرف دیگر به واسطه افزایش فعالیت‌های رایزنی الکترونیکی توسط سازمان‌های عمومی در کلیه سطوح با استفاده از فرصت‌های شبکه‌ای رسانه‌های اجتماعی بوده‌است که اثرات آن در مقبولیت عام و نیز کارایی و به روز بودن و تناسب با نیازهای جمعی مقرره‌های پارلمان‌ها هویدا می‌گردد. سیستم تقنینی جمهوری اسلامی ایران، هرچند در این مسیر گام‌هایی پیموده است، اما واکاوی طرق ارتباطی مردم با آن نهاد به طور عام و نمایندگان فعلی هر دوره به طور خاص، نمایان‌گر وجود کاستی‌های چشم‌گیر در این مسیر است. مطالعه‌ی هرچند اجمالی درصد همراهی اراده‌ی جمعی با مصوبات و طرح‌ها و میزان تاثیرپذیری روند تصویب یک طرح و لایحه از خواست مردمی و اظهارات کارشناسان غیر موثر در پارلمان، به آسانی ناچیزی تعامل این نهاد با مردم را آشکار می‌سازد که در صورت بی توجهی بدان، فقدان پایگاه مردمی و در نتیجه تضعیف آن را در پی خواهد داشت. به قطع تبدیل نهاد نمایندگی از صورت فعلی به صورت نمایندگی فعال، زیرساخت‌های ویژه‌ی می‌طلبد که ضمن توجه به عدم انحصار در موارد گفته شده، چند نمونه از آن‌ها پیشنهاد می‌گردد:

جهت مدیریت استراتژی‌ها و موقعیت‌های موجود در مشارکت آنلاین، نیاز است تا مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات نمایندگان مجلس افزایش یابد. زیرا یک سوی تمامی این مطالبات، آنها هستند.

افزایش پهنای باند، بهینه سازی زیرساخت‌های ابزارهای الکترونیکی جهت مشارکت، گسترش فرهنگ مشارکت الکترونیکی و چگونگی استفاده از ابزارهای الکترونیکی در سطح جامعه.

اندازه‌گیری استفاده واقعی از ابزارهای مشارکت الکترونیکی و ارزیابی بازخوردهای مردم در سطح مشارکت الکترونیکی هنوز به صورت چالشی است که ساختار دقیقی نسبت به تطبیق ماهیت نظام سیاسی کشور مورد مطالعه با روندهای تصمیم‌گیری ایجاد نموده‌است.

<http://jaml.ir>

info@jaml.ir

+98 9196523692

Iran, Qom, post box 37135.1166

اگرچه از کشوری به کشور دیگر ممکن است پیاده سازی فعالیت های مشارکتی تجربه های متفاوتی را ایجاد کند اما کلیه کشورها می توانند با سهیم بودن در سطح رایزنی الکترونیکی در تصمیم گیری مشارکتی پیشرفت نمایند. بدیهی است که انواع مختلف مذاکرات و همکاری های آنلاین بخش جدانشدنی از فرآیند تصمیم گیری است اما دسترسی و استفاده از فناوری اطلاعات برای قدرت بخشیدن به مردم شامل اقشار آسیب پذیر امری ضروری است.

بنابراین، از اهداف اولیه کشورها می بایست تامین دسترسی با کیفیت به فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش حق دسترسی به اطلاعات و چگونگی استفاده از این حق بوسیله ابزارهای الکترونیکی به منظور بهره مندی کامل از منافع مشارکت الکترونیک باشد.

حداکثر سازی استفاده از ابزارهای موجود مشارکت الکترونیک و افزایش ظرفیت نهاد برگزارکننده آن به منظور استفاده از نتایج مشارکت عمومی در تصمیم گیری ها می بایست به عنوان یک هدف استراتژیک برای مدیریت نوآوری عمومی در کلیه کشورهای جهان مدنظر گرفته شود.

در کشور ایران قانون حق دسترسی به اطلاعات به عنوان پیش نیاز اساسی در موضوع مشارکت الکترونیک در سال ۱۳۸۸ تصویب شده است. اما به دلیل عدم وجود ضمانت اجرایی لازم و عدم نظارت دوره ای دستگاه های اجرایی عملاً استفاده از ابزارهای الکترونیکی، کارآمدی لازم را ندارد.

اگرچه برخی دستگاه های حکومتی از ابزارهای شبکه های اجتماعی جهت ارتباط با مخاطبین و شهروندان و مشارکت دادن آنها در نظرسنجی های دوره ای انجام می شود اما هیچ نان اقدامات بیشتری در جهت ترغیب مشارکت مردم نیاز است بخصوص در سطح مشارکت الکترونیکی در فرآیند تصمیم گیری.

سایت مجلس از سال ۱۳۹۸ بروزرسانی لازم را ندارد. به طور مثال، در لایحه بودجه متعلق به سال ۱۳۹۸ هنوز امکان رای دهی وجود دارد با اینکه تاریخ آن به اتمام رسیده است. به جز چند موردی هیچ طرح و لایحه جدیدی بارگزاری نشده و به نظر می رسد ابزار سایت در مجلس، صرفاً یک وسیله ای که به لحاظ شکلی صرفاً طراحی شده است و هیچ عملکرد واقعی ندارد و لذا انتظار می رود مدیریت پیام های ایمیل به شیوه ای پاسخگو تغییر یابد و علاوه بر اسناد قانونی، باید مشروح جلسات و تغییرات مطرح شده بر روی طرح ها و لوایح و ... نیز در این سایت قابلیت دسترسی داشته باشد تا قابلیت رای دهی بخصوص آنلاین در آن وجود داشته باشد و سطح مشارکت الکترونیکی مردم در حوزه تصمیم گیری قوانین گسترده تر گردد.

ORCID

SID

کتابخانه ملی ایران

پایگاه اطلاعاتی حقوق

پایگاه اطلاعاتی حقوق

CIVILICA

علم نت

Google Scholar

in

فهرست منابع

- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۰)، جغرافیای سیاسی فضای مجازی، تهران، سمت.
- حبیب‌نژاد، سیداحمد (۱۳۹۴)، وجدان جمعی، نیروی سازنده قانون اخلاقی، فصلنامه تخصصی دین و قانون، ش. ۸.
- رستمی، ولی (۱۳۸۷)، مشارکت مردم در قانونگذاری جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه حقوق، دوره ۳۸، ش. ۱.
- سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی (۱۳۹۸)، آمار حوزه فناوری اطلاعات،
- <https://opendata.cra.ir/Dashboard/96954f32-1b4c-4cb2-a18b-e8c986288bb6?e=false&vo=viewonly>
- عاملی، سعیدرضا؛ حسنی، حسین (۱۳۹۱)، دوفضایی شدن آسیب‌ها و ناهنجاری‌های فضای مجازی: مطالعه تطبیقی سیاست‌گذاری‌های بین‌المللی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ش. ۱.
- عباسی قادی، مجتبی؛ خلیلی کاشانی، مرتضی (۱۳۹۰)، تاثیر اینترنت بر هویت ملی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- فتحیان، محمد؛ مهدوی‌نور، سیدحاتم (۱۳۸۶)، پیش به سوی جامعه اطلاعاتی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کاستلر، مانوئل (۱۳۸۲)، عصر اطلاعات، ظهور جامعه شبکه‌ای، ج ۳، تهران، طرح نو.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۹۲)، ژئوپولیتیک فضای مجازی، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی.
- محسنی، فرید؛ قاسم زاده، فریدون (۱۳۸۵)، حریم شخصی در فضای مجازی با تکیه بر حقوق ایران، فصلنامه شریف، ش. ۳۴.
- میردامادی، محسن (۱۳۸۰)، فضای سایبرنتیک به مثابه فضای شهری (پایان نامه کارشناسی ارشد)، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- هاتف، مهدی (۱۳۸۸)، چالش‌ها و چشم‌اندازهای امنیت در فضای مجازی، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس، ش. ۲۲.
- Agora, Brief (2015), Citizen Engagement Through Ict.
- Alonso, Ángel I. (2009), "E-participation and Local Governance: A Case Study", Theoretical and Empirical Researches in Urban Management, V. 3.
- Bardazzi, E.; Caramaschi, O. (2017), Italian And European Citizen' initiative: challenges and opportunities, LUISS School of Government. available in: <https://sog.luiss.it/sites/sog.luiss.it/files>
- Barotanyi, B. (2008), E-Recht – "Law Making in a Contemporary Way", Journal of Law and Technology, V. 1.
- Beramendi, V. Ellis, A.; Kaufman, B.; Kornblith, M.; LeDuc, L.; McGuire, P.; Schiller, T.; Svensson, P. (2008).
- Bershadskaya, A. (2007), Institutions of direct democracy and accountability in Latin America's presidential democracies, Journal Democratization, V. 14, issue 4.
- Breuer Direct democracy: the International IDEA handbook, International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Breuer, A. (2008), The problematic relation between direct democracy and accountability in Latin America: evidence from the Bolivian case, Bulletin of Latin American Research, V. 27, issue 1.
- <https://agora-parl.org/resources/library/agora-brief-citizen-engagement-through-ict>

<http://jaml.ir>

info@jaml.ir

+98 9196523692

Iran, Qom, post box 37135.1166

- Büchi, R. (2011), Local popular votes in Finland – procedures and experiences, in Schiller, T, Local direct democracy in Europe, Springer Science & Business Media. –
- Carman, C. (2010), "The Process is the Reality: Perceptions of Procedural Participatory Democracy", Political Studies, V. 58 –
- Council of Europe (2016), Civil Participation in Decision Making in the Eastern Partnership Countries, France. –
- Crowley, S. (2008), Iowa Local Government Initiative and Referendum. Available in: https://www.legis.iowa.gov/DOCS/LSA/Legis_Guide/2009/LGLSL054.PDF –
- Horan, T. (2004), Introducing E-GOV: History, Definitions, and Issues. Communications of the Association for Information Systems, V. 15. –
- Inter-parliamentary Union (2018), "World e-Parliament Report 2018", Geneva – Switzerland. –
- Komito, Lee (2005), "e-Participation and Governance: Widening the Net", The Electronic Journal of e-Government, V. 3. –
- Lindner, R.; Riehm, U. (2011), "Broadening Participation Through E-Petitions? An Empirical Study of Petitions to the German Parliament", Policy and Internet, V. 3. –
- Lippa, Barbara, Steffen Albrecht; Niels Kohlrausch (2008), "eParticipation-Electronic Participation of Citizens and the Business Community in eGovernment", Study on Behalf of the Federal Ministry of the Interior, Division IT 1. –
- Loukis, E.; Alexandros Xenakis (2008), Evaluating Parliamentary e-participation, 3rd International Conference on Digital Information, Management, ICDIM 2008. 806 812.10.1109/ICDIM.2008.4746839 –
- Lyudmila, Andrei Chugunov; Dmitrii Trutnev (2013), "E-participation Development: A Comparative Study of the Russian, USA and UK E-petition Initiatives", ACM International Conference Proceeding Series. 10.1145/2591888.2591900. –
- Matsusaka, j. (2002), The initiative and referendum in American cities: Basic patterns. available in: http://www.bcf.usc.edu/~matsusak/Papers/Matsusaka_Cities_I_and_R_Almanac.pdf –
- Mzimakwe, T (2010), Public participation and engagement in local governance: A South African Perspective, Journal of Public Administration, V. 45, issue 4. –
- OECD (Organization for Economic Co-operation and Development ((2003),"Engaging Citizens Online for Better Policy-making", Policy Brief, Paris: OECD. –
- OECD (Organization for Economic Co-operation and Development (2004), "Promise and Problems of e-Democracy: Challenges of Online Citizen Engagement", Paris: OECD. –
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). –
- OSCE, (2016), Implementing citizens' participation in decision making at local level, Organization for Security and Co-operation in Europe. –

- Panizza, R. (2016). "Potential and Challenges of e-participation in the European Union", Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs European Parliament, Available at: <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses> -
- Patil, R. S. (2010), A Study of Progress, Development and Strategy of Government Organization Regarding E-Governance in MAHARASHTRA State with Special Reference to NASHIK District (Thesis for the Degree of PHD). University of Pune. -
- Schiller, T. (2011), Local direct democracy in Germany – varieties in a federal state, in Schiller, T. Local direct democracy in Europe, Springer Science & Business Media. -
- Sheldon, J. B. (2011), Deciphering Cyber power: Strategic Purpose in Peace and War, Strategic Studies Quarterly. -
- Timmers, P. (2007), "Agenda for eDemocracy – an EU perspective", European Commission. -
- United Nations (2010), "United Nations E-Government Survey 2010", New York, United Nations. -
- United Nations (2016), UNITED NATIONS E-GOVERNMENT SURVEY 2016, New York, US: United Nations. -
- www.worldbank.org -

